

UDK: 811.163.42+821.163.42]:373.5.016(497.6-191.2)“2018“
Izvorni znanstveni rad

HRVATSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U HRVATSKIM GIMNAZIJAMA NA PROSTORU SREDNJE BOSNE

Dean Slavić

*Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Republika Hrvatska
dean.slavic@gmail.com*

Natalija Tomas

*Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Republika Hrvatska
natalija_o8@hotmail.com*

SAŽETAK

Članak se bavi Hrvatskim jezikom i književnošću u hrvatskim gimnazijama na području Srednje Bosne. Budući da je Bosna i Hercegovina višekulturalna i višenacionalna zemlja, upit koji se nametnuo proučavanju jest: Kako hrvatski učenici uče Hrvatski jezik u Srednjoj Bosni? Kako bi odgovorili na taj upit, autori su bili u svim hrvatskim srednjim školama na imenovanom području, proučili kurikule, intervjuirali nastavnike i anketirali učenike o njihovu stavu prema proučavanom nastavnom predmetu. Tekst je podijeljen u tri dijela. Prvi se bavi nastavnim predmetom i zakonima koji definiraju obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Drugi se odnosi na kurikule te ih uspoređuje glede njihovih razlika. Treći dio donosi rezultate istraživanja i raspravu o njima. Svrha ovoga članka bila je istražiti i opisati sve odrednice učenja Hrvatskoga jezika u hrvatskim gimnazijama u Srednjoj Bosni.

Ključne riječi: Hrvatski jezik, nastavni predmet, Srednja Bosna, gimnazije, kurikul.

„Zatreš li narodni jezik, zatro si narod.“
(Fran Kurelac)

UVOD

Nastava na hrvatskom jeziku u Bosni i Hercegovini: pravni okvir

Izvedba nastave u Bosni i Hercegovini određena je Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju, koji je usvojen 1. srpnja 2003. godine na sjednici Predstavničkog doma i Doma naroda. Članak 7. definira na kojim će se jezicima izvoditi nastava: „Jezici konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine upotrebljavat će se u svim školama, u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine. Svi učenici će u školama izučavati pisma koja su u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini.“ Ustavi Unsko-sanske županije, Zeničko-dobojske, Bosansko-podrinjske, županija Goražde i Kantona Sarajevo nemaju prijevoda na hrvatski jezik, iako u tim županijama ima Hrvata (Musa, 2001, 49). Ustav Kantona Sarajevo nije regulirao članak o službenom jeziku, odnosno nema odredbi o službenoj upotrebi jezika (Šipka, 2001, 274).

Na osnovi Okvirnoga zakona, pojedine županije/kantoni donijele su svoje zakone o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju u članku 7. Okvirnog zakona. Ovom odredbom zajamčeno je pravo govorenja, pisanja i obrazovanja na hrvatskome jeziku. Za potrebe istraživanja pregledani su zakoni Zeničko-dobojske županije/kantona i Županije/Kantona Središnje Bosne. Županija Središnja Bosna donijela je odluku o proglašenju zakona o srednjem školstvu 24. kolovoza 2001. godine, u članku 7.: „Nastava u srednjoj školi odvijat će se na jednom od jezika konstitutivnih naroda, prema pravu izbora djetetova roditelja, po prihvaćenim najvišim europskim i međunarodnim standardima. Osnivač je dužan pod jednakim uvjetima osigurati korištenje školskog prostora svim učenicima, bez obzira koji nastavni plan i program pohađaju i na kojem se jeziku nastava izvodi.“ (Službene novine Županije Središnja Bosna Srednjobosanskog kantona, broj 11).

Nastava je organizirano poučavanje u školi, izlaganje gradiva u školskoj ustanovi (Težak, 1996, 9). Didaktičke i metodičke definicije određuju nastavni predmet kao: a) didaktički prerađenu znanost, b) samostalno komponiranu cjelinu koja je usklađena s općim odgojnim ciljem i s posebnim odgojnim i obrazovnim ciljevima predmeta, c) sustav znanja, sposobnosti i navika (Rosandić, 1986, 57). Glede samoga predmeta Hrvatski jezik sažet i nedvojben biva Bevanda: „Materinski je jezik glavni nastavni predmet, ima primarno mjesto u svakome nastavnom planu, i to kako po broju nastavnih sati tako i po odgojno-obrazovnim ciljevima“ (Bevanda, 2001, 104).

Nastavni planovi i programi u Bosni i Hercegovini

Nastavni predmet ne može postojati bez programa, niti postoji neki nastavni program koji nije uobličen u nastavni predmet (Bežen, 2008, 254). Pri poučavanju nastavnoga predmeta izrazito je važan i naziv predmeta, jer je naziv predmeta zapravo i naziv programa s obzirom na to da izražava bit njegova sadržaja (Bežen, 2008, 254).

Na području Srednje Bosne djeluju dva školska sustava. Prvi je državni, koji je u nadležnosti određene županije, odnosno kantona. Drugi sustav se odnosi na Katoličke školske centre, ustanove koje djeluju pod nazivom Sustav katoličkih škola za Europu, a nalaze se u nadležnosti Vrhbosanske nadbiskupije. Oba sustava održavaju nastavu prema nastavnom planu i programu na hrvatskom jeziku i izvode nastavni predmet Hrvatski jezik – rečeno se jasno odnosi samo na škole koje izvode nastavu na hrvatskom jeziku, jer ima i državnih škola koje nastavu izvode na bošnjačkom/bosanskom jeziku i nemaju nastavni predmet Hrvatski jezik. Sukladno tomu, učenici mogu odabrati koju školu žele pohađati. Prostor Srednje Bosne na kojem je istraživanje provedeno uključuje ove gradove: Žepče, Vitez, Jajce, Zenicu, Usoru, Kiseljak, Travnik, Novi Travnik i Busovaču. Škole u Novom Travniku i Busovači nisu uključene u istraživanje jer su odbile sudjelovati ne navodeći razloge. Budući da dva sustava imaju različite nadležnosti, nastava se izvodi prema trima nastavnim planovima i programima. Škole koje nastavu izvode prema državnom nastavnom planu i programu: Srednja škola „Vitez“ u Vitezu, Srednja škola „Nikola Šop“ u Jajcu i Srednja škola „Ivan Goran Kovačić“ u Kiseljaku. Mješovita¹ srednja škola „Stjepan Radić“ u Usori nastavu izvodi također prema državnom nastavnom planu i programu, ali prema onomu koji je donijelo Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna godine 1994. Škole koje su dio Sustava katoličkih škola za Europu – Katolički školski centar „Don Bosco“ u Žepču, Katolički školski centar „Sveti Pavao“ u Zenici i Katolički školski centar „Petar Barbarić“ u Travniku – nastavu izvode prema svojem nastavnom planu i programu. Korisno je napomenuti da ove škole ne pohađaju isključivo Hrvati, odnosno Hrvatice.

Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za županiju Središnja Bosna donijelo je Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa Kantona Središnja Bosna dana 16. rujna 2013. godine prema članku 23. stavka 2. i članku 26. stavka 1. Zakona o srednjem školstvu. Državni nastavni plan i program donesen je u Mostaru 12. kolovoza 1996. Objavljen je u Narodnom listu HRHB (Hrvatske Republike Hercegovine), za

1 Pojam Mješovita odnosi se na sastav škole: gimnazija, tehničke i strukovne škole.

vrijeme ministra Valentina Čorića (Nastavni plan i program 1996: 1). Nastavni plan i program za gimnaziju Sustava katoličkih škola za Europu donesen je u Sarajevu godine 2010. Priredilo ga je Povjerenstvo za izradbu Nastavnoga plana i programa, pod nakladništvom Sustava katoličkih škola za Europu, za nakladnika mons. dr. Pere Sudara, promicatelja katoličkog školstva.

METODOLOGIJA, UZORAK, HIPOTEZE TE CILJ ISTRAŽIVANJA

Metodologija istraživanja

Metodologija istraživanja temelji se na kvantitativnoj metodi u obliku anketnoga upitnika koji je napravljen prema uputama iz relevantne literature o istraživačkim metodama u društvenim znanostima i obrazovanju (Milas, 2009; Cohen, 2007). Upitnik se sastojao od 60 upita podijeljenih u tri skupine prema sljedećem redoslijedu: Opći podaci; Stavovi o nastavnom predmetu, nastavnom gradivu i izvedbi te izvorima učenja i znanja; Komentari, prijedlozi i primjedbe. Anketa je bila anonimna i provedena je u studenom 2018. godine u razdoblju od triju tjedana.

Opis uzorka

Istraživanje je provedeno u općim gimnazijama u gradovima Žepču, Vitezu, Jajcu, Zenici, Usori, Kiseljaku i Travniku. Anketnim upitnikom obuhvaćen je 381 učenik trećih i četvrtih razreda općih gimnazija. Škole koje učenici pohađaju su Katolički školski centar „Don Bosco“ u Žepču, Srednja škola „Vitez“ u Vitezu, Srednja škola „Nikola Šop“ u Jajcu, Katolički školski centar „Sveti Pavao“ u Zenici, Mješovita srednja škola „Stjepan Radić“ u Usori, Srednja škola „Ivan Goran Kovačić“ u Kiseljaku te Katolički školski centar „Petar Barbarić“ u Travniku.

Hipoteze

Postavljeni su sljedeći problemi i hipoteze:

H1: Na području Srednje Bosne sve gimnazije djeluju po jednom planu i programu.²

2 Sintagma „sve gimnazije“ odnosi se samo na gimnazije koje djeluju prema nastavnom planu i programu na hrvatskome jeziku. Hipoteza je postavljena prije istraživanja i polazila je od iskustava istraživača s programima u Republici Hrvatskoj. Izgledalo je naravnim da istovrsne škole na istom državnom prostoru izvode nastavu po istom programu.

Istražiti koji se udžbenici i čitanke koriste u gimnazijama

H2: Učenici uče iz različitih čitanke i udžbenika.

Ispitati stavove učenika o nastavi hrvatskoga jezika.

H3: Učenici će imati pozitivne stavove o nastavi hrvatskoga jezika.

Cilj

Cilj istraživanja bio je ispitati položaj Hrvatskoga jezika u gimnazijama koje izvode nastavu na hrvatskom jeziku, provjeriti koji se nastavni planovi i programi rabe, vidjeti uolikoj mjeri sama država skrbi o izvedbi nastave i koliko su u praksi ostvarena prava koja su zapisana, zatim razgovarati s nastavnicima i učenicima te stvoriti realnu sliku o nastavi hrvatskog jezika na prostoru Srednje Bosne. Autore teksta je zanimalo koliko su učenici zainteresirani za nastavni predmet, koliku mu važnost pridaju, što im se sviđa i što bi promijenili u gradivu i u izvedbi nastave. Istraživači su također namjeravali doznati djeluju li gimnazije prema istom nastavnom planu i programu, što učenici čitaju, kako se biraju udžbenici, čitanke i ostali izvori, koje su najčešće metode u nastavi Hrvatskoga jezika, koliko su nastavnici i učenici zadovoljni programom i udžbenicima, kakve sadržaje uče i kakve bi sadržaje željeli učiti, kakve su im pohvale, a kakve kritike.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Rezultati istraživanja

Dobiveni rezultati obrađeni su pomoću računalnoga programskog paketa SPSS 20.0 (Statistical Package for Social Sciences). Prvi dio anketnoga upitnika odnosi se na opće podatke učenika. Razumljiva prostorna ograničenja publikacije omogućila su prikaz izabranih dijelova istraživanja.

Ustroj / struktura / uzorka

Struktura uzorka prema školi pokazuje sljedeću raspodjelu: ukupno 69 učenika ili 18,1% ispitanika pohađa Katolički školski centar „Don Bosco“ u Žepču, 79 učenika ili 20,7% ispitanika pohađa Srednju školu „Vitez“ u Vitezu, 27 učenika ili 7,1% ispitanika pohađa Srednju školu „Nikola Šop“ u Jajcu, 60 učenika ili 15,7% pohađa Katolički školski centar „Sveti Pavao“ u Zenici, 20 učenika ili 5,2% ispitanika pohađa Mješovitu srednju školu „Stjepan Radić“ u Usori, 46 učenika ili 12,1% ispitanika pohađa Srednju školu „Ivan Goran Kovačić“ u Kiseljaku te 80

učenika ili 21,0% ispitanika pohađa Katolički školski centar „Petar Barbarić“ u Travniku.

Raspodjela učenika prema tome pohađaju li treći ili četvrti razred pokazuje da je učenika trećih razreda ukupno 178 ili 46,7%, dok je učenika četvrtih razreda ukupno 203 ili 53,3%.

Prikaz ispitanika prema spolu pokazuje da je 149 učenika ili 39,4% ispitanika muškoga spola, dok je 229 učenica ili 60,6% ispitanika ženskoga spola. Nerazmjer između učenika i učenica može se objasniti učeničkim željama za daljnjim obrazovanjem ili za poslom, ali i trenutnom situacijom selidbe u druge države. Muški spol naginje obrtu i stalnomu poslu odmah po završetku srednjoškolskoga obrazovanja, dok učenice teže fakultetskomu obrazovanju.

Glede prosječne ocjene, nedovoljan (1) imaju 3 učenika ili 0,8% ispitanika, dovoljan (2) ima 9 učenika ili 2,4% ispitanika, dobar (3) imaju 52 učenika ili 13,9% ispitanika, vrlo dobar (4) ima 121 učenik ili 32,4% ispitanika te izvrstan (5) 188 učenika ili 50,4% ispitanika.

Idući dio rezultata istraživanja prikazuje raspodjelu učenika prema vremenu provedenom u učenju. Tako je 57 učenika ili 15,0% reklo da uopće ne uče hrvatski jezik, 99 učenika ili 26,1% uče do pola sata dnevno, 108 učenika ili 28,5% uče od pola sata do jednoga sata dnevno, 88 učenika ili 23,2% uče od jednoga do dva sata dnevno, a 27 učenika ili 7,1% uče više od tri sata.

Stavovi učenika prema predmetu

Drugi dio anketnoga upitnika odnosi se na stavove učenika prema predmetu, gradivu i izvedbi te izvorima učenja i znanja. Prva cjelina donosi stavove o nastavnom predmetu i sastoji se od 12 pitanja.

U tvrdnji da im je nastavni predmet zanimljiv, 34 učenika ili 8,9% ispitanika reklo je da se uopće ne slažu, 41 učenik ili 10,8% ispitanika se ne slažu, 146 učenika ili 38,4% niti se slaže niti se ne slaže, 134 učenika ili 35,3% se slaže i 25 učenika ili 6,6% se u potpunosti slaže.

U drugoj tvrdnji koja kaže da Hrvatski jezik mora i dalje ostati dio nastave u srednjoj školi, 10 učenika ili 2,6% ispitanika uopće se ne slaže, 9 učenika ili 2,4% se ne slaže, 38 učenika ili 10,0% niti se slaže niti se ne slaže, 91 učenik ili 24,0% se slaže te se 231 učenik ili 60,9% ispitanika u potpunosti slaže. Učenici su znači svjesni važnosti nastave Hrvatskoga jezika.

Sljedeći niz tvrdnji odnosi se na to u kolikoj mjeri nastavni predmet Hrvatski jezik doprinosi razvoju govornih vještina, općem obrazovanju, razvoju kritičkoga mišljenja i razumijevanju kulture. U tvrdnji da pohađanjem nastavnoga predmeta

razvijamo govorne vještine, 6 učenika ili 1,6% ispitanika se uopće ne slaže, 18 učenika ili 4,7% se ne slaže, 48 učenika ili 12,6% niti se slaže niti se ne slaže, 148 učenika ili 38,8% se slaže te 161 učenik ili 42,3% ispitanika se u potpunosti slaže.

Da nastavni predmet doprinosi općem obrazovanju učenika, 7 učenika ili 1,8% reklo je kako se uopće ne slaže, 14 učenika ili 3,7% ispitanika se ne slaže, 34 učenika ili 8,9% njih nema stav, 151 učenik ili 39,7% ispitanika se slaže te se 174 učenika ili 45,8% u potpunosti slaže.

Da nastavni predmet doprinosi razvoju kritičkoga mišljenja, 13 učenika ili 3,4% ispitanika se uopće ne slaže, 23 učenika ili 6,1% njih se ne slaže, 79 učenika ili 20,8% niti se slaže niti se ne slaže, 150 učenika ili 39,6% ispitanika se slaže te se 114 učenika ili 30,1% ispitanika u potpunosti slaže.

U tvrdnji da nastavni predmet pomaže u razumijevanju kulture, 13 učenika ili 3,4% ispitanika se uopće ne slaže, 25 učenika ili 6,6% njih se ne slaže, 78 učenika ili 20,5% ispitanika nema stav, 174 učenika ili 45,7% ispitanika se slaže te se 91 učenik ili 23,9% njih u potpunosti slaže.

Posljednje dvije tvrdnje prve cjeline odnose se na to koliko učenje Hrvatskoga i znanje o njemu utječe na ostale predmete te koliko će poznavanje hrvatskoga jezika i književnosti biti važno u budućem poslu. Da učenje Hrvatskoga i znanje o njemu utječe i na sve ostale predmete, 32 učenika ili 8,4% ispitanika se uopće ne slaže, 53 učenika ili 13,9% njih se ne slaže, 131 učenik ili 34,5% niti se slaže niti se ne slaže, 127 učenika ili 33,4% ispitanika se slaže i 37 učenika ili 9,7% njih se u potpunosti slaže.

STAVOVI UČENIKA O GRADIVU I IZVEDBI NASTAVE

Druga cjelina središnjega dijela upitnika odnosi se na stavove o nastavnom gradivu i izvedbi nastave, a sastoji se od 22 upita. U tvrdnji kako im na početku godine nastavnici objasne što će i kako učiti, 8 učenika ili 2,1% ispitanika je reklo kako se uopće ne slažu, 16 učenika ili 4,2% se ne slažu, 35 učenika ili 9,2% niti se slaže niti se ne slaže, 165 učenika ili 43,5% ispitanika se slaže i 155 učenika ili 40,9% njih se u potpunosti slaže.

S tvrdnjom da im je većina sadržaja predmeta zanimljiva, uopće se ne slaže 31 učenik ili 8,1% ispitanika, ne slaže se 95 učenika ili 24,9% njih, niti se slažu niti se ne slažu 162 učenika ili 42,5%, slažu se 73 učenika ili 19,2% i u potpunosti se slaže 20 učenika ili 5,2% njih.

S tvrdnjom da je sadržaj predmeta razumljiv i lagan, uopće se ne slaže 26 učenika ili 6,9% ispitanika, ne slaže se 60 učenika ili 15,9% ispitanika, niti se slažu niti se ne slažu 162 učenika ili 42,9% njih, slaže se 100 učenika ili 26,5% ispitanika i u potpunosti se slaže 30 učenika ili 7,9% ispitanika.

U tvrdnji kako je gradivo preopširno, 17 učenika ili 4,5% ispitanika se uopće ne slaže, 52 učenika ili 13,7% se ne slaže, 127 učenika ili 33,5% njih niti se slaže niti se ne slaže, 112 učenika ili 29,6% ispitanika se slaže i 71 učenik ili 18,7% ispitanika se u potpunosti slaže. Ova tvrdnja može se povezati s opterećenošću učenika u srednjim školama.

Da uče previše jezika, uopće se ne slaže 70 učenika ili 19,0% ispitanika, ne slaže se 105 učenika ili 28,5% njih, niti se slaže niti se ne slaže 115 učenika ili 31,3% ispitanika, slaže se 56 učenika ili 15,2% i u potpunosti se slažu 22 učenika ili 6,0% ispitanika. Ovaj rezultat se povezuje s prošlim i idućim, jer se učenici pozivaju na lošu razinu pismenosti.

Da uče previše književnosti, uopće se ne slaže 41 učenik ili 10,8% ispitanika, ne slažu se 73 učenika ili 19,3% ispitanika, niti se slaže niti se ne slaže 108 učenika ili 28,6% ispitanika, slažu se 92 učenika ili 24,3% i u potpunosti se slažu 64 učenika ili 16,9% ispitanika.

S tvrdnjom kako bi trebali učiti više jezika – pod ovime se podrazumijeva gramatika (slovnica) hrvatskoga jezika – uopće se ne slaže 69 učenika ili 18,4% ispitanika, ne slaže se 90 učenika ili 23,9%, 99 učenika ili 26,3% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, slaže se 70 učenika ili 18,6% ispitanika i u potpunosti se slaže 48 učenika ili 12,8% ispitanika.

S tvrdnjom kako bi trebali učiti više književnosti, uopće se ne slaže 79 učenika ili 20,8% ispitanika, ne slaže se 116 učenika ili 30,5%, niti se slaže niti se ne slaže 120 učenika ili 31,6%, slažu se 44 učenika ili 11,6% i u potpunosti se slaže 21 učenik ili 5,5% ispitanika.

S tvrdnjom kako bi na nastavi trebali više čitati i interpretirati književne tekstove, uopće se ne slažu 33 učenika ili 8,7%, ne slažu se 84 učenika ili 22,1%, niti se slažu niti se ne slažu 132 učenika ili 34,7%, slaže se 87 učenika ili 22,9% i u potpunosti se slažu 43 učenika ili 11,3%.

S tvrdnjom kako bi trebali više vježbati govor, 16 učenika ili 4,2% ispitanika se uopće ne slaže, 31 učenik ili 8,2% se ne slaže, 84 učenika ili 22,1% ispitanika niti se slaže niti se ne slaže, 140 učenika ili 36,8% ispitanika se slaže i 109 učenika ili 28,7% se u potpunosti slaže.

Različiti su i stavovi u tvrdnji da na nastavi trebaju više pisati eseje, sastave i pripovijesti. S ovom tvrdnjom uopće se ne slaže 66 učenika ili 17,4% ispitanika, ne slaže se 65 učenika ili 17,2%, niti se slaže niti se ne slaže 89 učenika ili 23,5%, slaže se 85 učenika ili 22,4% i u potpunosti se slažu 74 učenika ili 19,5% ispitanika.

S tvrdnjom da su sati lektire jako korisni, uopće se ne slaže 40 učenika ili 10,6%, ne slaže se njih 60 ili 15,8% ispitanika, niti se slažu niti se ne slažu 103

učenika ili 27,2%, slaže se 113 učenika ili 29,8% i u potpunosti se slažu 63 učenika ili 16,6% ispitanika. Učenici su ipak prepoznali važnost lektire.

Da su im knjige koje čitaju za lektiru zanimljive, 56 učenika ili 15,0% ispitanika se uopće ne slaže, 69 učenika ili 18,4% se ne slaže, 166 učenika ili 44,4% niti se slaže niti se ne slaže, 62 učenika ili 16,6% ispitanika se slaže i 21 učenik ili 5,6% ispitanika se u potpunosti slaže.

STAVOVI UČENIKA O IZVORIMA UČENJA

Treća cjelina odnosi se na stavove učenika o izvorima učenja i/ili znanja i sastoji se od 21 pitanja. U rezultatima je vidljivo na koje načine učenici ili većina njih usvaja gradivo. Neki uče iz čitanke i udžbenika, neki iz svojih bilježnica.

S tvrdnjom da najčešće uče iz čitanke i udžbenika, 91 učenik ili 23,9% ispitanika se uopće ne slaže, 79 učenika ili 20,8% se ne slaže, 76 učenika ili 20,0% niti se slaže niti se ne slaže, 85 učenika ili 22,4% se slaže i 49 učenika ili 12,9% ispitanika se u potpunosti slaže.

Da najčešće uče iz svojih bilježnica, uopće se ne slažu 22 učenika ili 5,8% ispitanika, ne slaže se 30 učenika ili 7,9%, niti se slaže niti se ne slaže 58 učenika ili 15,3%, slaže se 112 učenika ili 29,6% i u potpunosti se slaže 157 učenika ili 41,4% ispitanika.

Da su udžbenici koje koriste dobri i da ih motiviraju za učenje, uopće se ne slaže 87 učenika ili 23,1% ispitanika, ne slaže se 116 učenika ili 30,8%, niti se slažu niti se ne slažu 134 učenika ili 35,5% njih, slaže se 26 učenika ili 6,9% i u potpunosti se slaže 14 učenika ili 3,7% ispitanika. Ovi rezultati ponovno će biti vidljivi i u dodatnim komentarima, jer su učenici kritizirali udžbenike i čitanke s obzirom na njihov loš vizualni prikaz, činjenicu da je riječ o preslikama (kopijama) i suhoparnost.

Da su udžbenici koje koriste dobro grafički opremljeni, uopće se ne slaže 71 učenik ili 18,7%, ne slaže se 88 učenika ili 23,2%, niti se slaže niti se ne slaže 136 učenika ili 35,9%, slaže se 58 učenika ili 15,3% i u potpunosti se slaže 26 učenika ili 6,9% ispitanika.

Da im je čitanke grafički dobro opremljena, uopće se ne slaže 61 učenik ili 16,1%, ne slažu se 84 učenika ili 22,2%, niti se slažu niti se ne slažu 142 učenika ili 37,6% ispitanika, slaže se 69 učenika ili 18,3% i u potpunosti se slažu 22 učenika ili 5,8% ispitanika.

S tvrdnjom da na nastavi često uče gledajući filmove i praveći prezentacije, uopće se ne slaže 166 učenika ili 43,8% ispitanika, ne slažu se 104 učenika ili 27,4%, niti se slaže niti se ne slaže 55 učenika, slaže se 29 učenika ili 7,7% i u potpunosti

se slaže 25 učenika ili 6,6% ispitanika. Ovaj je rezultat znakovit. Glede dostupnosti različitih medija i sredstava za učenje, sama njihova zastupljenost u izvedbi nastave mogla bi biti veća.

S tvrdnjom da na nastavi uče samo pomoću govorne riječi nastavnika, uopće se ne slaže 46 učenika ili 12,2% ispitanika, ne slaže se 81 učenik ili 21,5%, niti se slaže niti se ne slaže 128 učenika ili 34,0%, slaže se 79 učenika ili 21,0% i u potpunosti se slažu 42 učenika ili 11,2% ispitanika.

Da na nastavi često uče timski, u skupinama, uopće se ne slažu 83 učenika ili 22,0% ispitanika, ne slaže se 115 učenika ili 30,4%, niti se slaže niti se ne slaže 88 učenika ili 23,3% ispitanika, slaže se 70 učenika ili 18,5% i u potpunosti se slažu 22 učenika ili 5,8% ispitanika. Prema istraživanju koje je 1985. proveo Klaus Hage, a kojim je obuhvaćen 181 nastavni sat u ondašnjoj Saveznoj Republici Njemačkoj, 75 % analizirane nastave obuhvaća razgovorni oblik poučavanja koji polazi od nastavnika, a odnosi se na predmet i organizira u mediju nastavnikova govora, prema didaktičkoj funkciji usmjerenoj na kognitivne procese učenja (Terhart, 2001, 106). Razlog je naravno u ekonomičnosti glede vremena potrebnoga za tumačenje gradiva.

U tvrdnji da najčešće uče pomoću računalne mreže (interneta), 95 učenika ili 25,0% ispitanika je reklo da se uopće ne slaže, 92 učenika ili 24,2% se ne slaže, 87 učenika ili 22,9% niti se slaže niti se ne slaže, 71 učenik ili 18,7% se slaže i 35 učenika ili 9,2% se u potpunosti slaže.

S tvrdnjom da s mreže (interneta) najčešće preuzimaju kratke sadržaje lektira, uopće se ne slaže 46 učenika ili 15,2% ispitanika, ne slaže se 30 učenika ili njih 9,9%, niti se slaže niti se ne slaže 50 učenika ili 16,5%, slaže se 65 učenika ili 21,5% i u potpunosti se slaže 112 učenika ili 37,0%.

UPITI OTVORENOGA TIP A O ČITANKAMA

Treća cjelina anketnoga upitnika sastoji se od pet upita otvorenoga tipa, a učenički će odgovori biti prikazani opisno: nakon tvrdnje u zagradi će biti naveden najprije broj učenika, a onda postotak.

U prvom upitu od ispitanika se tražilo da navedu najveće kvalitete i/ili slabosti čitanke.

Kvalitete čitanke: nemam mišljenje (9 / 6,3); nema kvalitete (2 / 1,4); čitanka je zanimljiva, puna poučnoga sadržaja, smjernica za interpretaciju i dodatnih pitanja (30 / 20,8); čitanka je dobro grafički uređena, sadrži dobre fotografije autora (5 / 3,5); čitanka sadrži zanimljive podatke vezane uz djelo (6 / 4,2); čitanka ima dosta sadržaja i dobar odabir djela (72 / 50,00); čitanka nije preopširna (4 / 2,8); čitanka

je jednostavna i razumljiva (7 / 4,9); čitanka je kupljena po povoljnoj cijeni (1 / 0,7); upoznajemo opću kulturu, poznate pisce i njihova djela (8 / 5,6); ukupno (144); nije odgovoreno 236; sveukupno 381.

Najveće slabosti čitanke: nemam mišljenje (9 / 3,5); nema slabosti (9 / 3,5); čitanka je preopširna, puna nerazumljivih i teških zadataka i nepotrebnih informacija koje se brzo zaborave (136 / 52,3); čitanka sadrži previše stranica i teška je za nositi (20 / 7,7); čitanka je zastarjela i monotona (5 / 1,9); ne koristim čitanku (14 / 5,4); manjak vizualnih prikaza (19 / 7,3); čitanka ne sadrži objašnjenja pojmova važnih za interpretaciju djela (1 / 0,4); većina tekstova u čitanci je teško razumljiva, tekstovi nisu zanimljivi (4 / 1,5); čitanka je iskopirana, izderana i prešarana (4 / 1,5); tekstovi u čitanci su dosadni, odabrani su loši odlomci (18 / 6,9); čitanka sadrži samo tekstove s pitanjima, malo lekcija iz razdoblja (1 / 0,4); čitanka sadrži premalo podataka o piscu i nema zanimljivosti o ulomku koji čitamo; nema narodnih, bosanskih djela (11 / 4,2); nije prilagođena dobi učenika (4 / 1,5); tiskarske greške i gramatičke pogreške (3 / 1,2); ista čitanka se koristi već preko 20 generacija (2 / 0,8); ukupno 260; nije odgovoreno 121; sveukupno 381.

STAVOVI UČENIKA O LEKTIRI I OSTALE NAPOMENE O GRADIVU

U idućem upitu od ispitanika se tražilo da napišu svoje prijedloge za lektirne knjige. Pitanje je bilo otvorenoga tipa i mogli su dopisati imena autora, naslove knjiga i vrstu literature (Tomas, 2020).

1. Nemam prijedloge (110 / 28,9);
2. Zanimljive i suvremenije knjige (34 / 8,9);
3. Harry Potter (21 / 5,5);
4. Trenutni popis lektira mi je zanimljiv i ne bih ništa mijenjao/ mijenjala (17 / 4,5);
5. F.M. Dostojevski (11 / 2,9);
6. Biografije (8 / 2, 1); Ivo Andrić (8 / 2,1); Smanjiti mjesečni broj lektira (8 / 2,1);
7. Ne čitam knjige (6 / 1,6);
8. Mislim da bi svaki učenik trebao izabrati jednu knjigu koja nije na popisu i predstaviti je razredu (5 / 1,3);
9. Više lektira koje su na popisu za državnu maturu (5 / 1,3);
10. Ana Karenjina (5/1,3);
11. Više avanturističkih djela (Jules Verne, Mark Twain) (5 / 1,3); Dan Brown (5 / 1,3);

12. Poe Crni mačak (4 / 1,00); Dnevnik Ane Frank (4 / 1,00); Tolkien Gospodar prstenova (4 / 1,00); Christiane F.: Mi djeca s kolodvora Zoo, (4 / 1,00); Paulo Coelho (4 / 1,00); Sergej Jesenjin (4 / 1,00); Lektire s manjim brojem stranica (4 / 1,00); Više romana (4 / 1,00).

U četvrtom i petom upitu tražilo se od učenika da dopišu ostale primjedbe na gradivo. Donosimo rezultate u dvjema kategorijama:

- a. Ostale primjedbe na gradivo, izvedbu nastave, udžbenike, čitanke i izvore učenja: nemam primjedbe (84 / 36,1); previše nagomilavanja gradiva i učenja napamet (58 / 24,9); pri interpretaciji djela bi trebali dopustiti da učenici iznesu svoje mišljenje (13 / 5,6); učimo premalo jezika (13 / 5,6); nastava je jako dosadna i monotona (32 / 13,7); gradivo previše obrađujemo samostalno; (7 / 3,0); udžbenici i čitanke su jako stari, iskopirani; većini nedostaju stranice (9 / 3,9); nemogućnost ispravljavanja negativnih ocjena (4 / 1,7); premalo interakcije s učenicima (12 / 5,2); mislim da bi se nastava trebala izvoditi jedan tjedan na latinici, drugi na ćirilici (1 / 0,4); ukupno 233; nije odgovoreno 148; sveukupno 381.
- b. Komentari i prijedlozi za unaprjeđenje nastave Hrvatskoga jezika: nemam prijedloge (28 / 9,7); želimo zanimljiviju nastavu s različitim metodama učenja i boljom motivacijom (20 / 6,9); želimo bolji odnos između učenika i profesora (16 / 5,5); smanjiti književnost, dodati više jezika (11 / 3,8); više filmova, debata, rada u grupama, iznošenja vlastitog mišljenja (113 / 39,0); prelaziti gradivo sporije, ovako je prebrzo, dosta toga nam ostane nejasno (4 / 1,4); poticati na čitanje djela hrvatskih autora iz bliže prošlosti (9 / 3,1); više pripreme za državnu maturu (4 / 1,4); nema potrebe za unaprjeđenjem, sve mi je dobro (15 / 5,2); više eseja, vježbanja govora, usmenoga i pismenoga izražavanja (20 / 6,9); drugi profesor / profesorica (20 / 6,9); smanjiti broj sati i opseg gradiva (19 / 6,6); više kratkih provjera znanja (4 / 1,4); manje diktiranja (2 / 0,7); povećati broj sati (3 / 1,0); bolje i kvalitetnije čitanke i udžbenici (1 / 0,3); Hrvatski jezik bi trebao biti izborni predmet (1 / 0,3); ukupno 290; nije odgovoreno 91; sveukupno 381.

STAVOVI NASTAVNIKA O IZVORIMA UČENJA

Nastavnici drže da nakladnik školskih knjiga mora biti iz Bosne i Hercegovine, ali gimnazije ne moraju izvoditi nastavu prema istim čitankama i udžbenicima, jer škole imaju slobodu odabira. Zakonski je određeno da nadležno ministarstvo obrazovanja mora dostaviti popis odobrenih udžbenika, no u praksi se pokazalo

drugačije. Gimnazije, osim one u Vitezu, ne dobivaju popis odobrenih udžbenika, nego se nastava izvodi prema praksi „naslijedi čitanku i udžbenik“. Drugim riječima, godinama se uči prema istim primjercima, koji se samo prenose s učenika na učenika i koji su najčešće preslikani. Razlike u izvedbi nastave ne pokazuju se tek među državnim školama i katoličkim centrima, nego obuhvaćaju i pojedine škole unutar iste skupine. Učenici u svim gimnazijama aktivno koriste samo čitanke, dok udžbenike za jezik ne moraju kupovati, iz njih ne moraju učiti te jezik najčešće usvajaju usmenom riječju nastavnika u čelnom obliku. Ipak, službeno postoje udžbenici preporučeni za učenje. Pružen je popis škola i udžbenika te komentari dobiveni iz razgovora s nastavnicima.

Katolički školski centar „Don Bosco“ Žepče, Katolički školski centar „Sveti Pavao“ Zenica, Katolički školski centar „Petar Barbarić“ Travnik, Srednja škola „Ivan Goran Kovačić“ Kiseljak, Mješovita srednja škola „Stjepan Radić“ Usora rabe čitanku koju je napisala skupina autora: Dinka Juričić, Majda Bekić-Vejzović, Nevenka Košutić-Brozović, Dean Duda, Lidija Farkaš, Šimun Musa, Krešimir Nemeč, Joža Skok, Miroslav Šicel, Vinka Perković i Mirjana Živny. Knjige imaju naslove Čitanka 1, 2, 3, 4, a nakladnik je Školska naklada Mostar, 2002.

U subesjedi nastavnici su ove čitanke okarakterizirali kao suhoparne i preopširne. Kao glavne nedostatke navode loše ilustracije, previše tekstova o povijesti i malo smjernica za učenike. Također, osvrnuli su se i na to da čitanke sadrže priličan broj pravopisnih pogrešaka, kao i na to da učenicima nije lako učiti iz preslikanih knjiga, što su naveli i učenici kao jedan od najvećih nedostataka svojih čitanke. Razlog za kopiranje je taj što se čitanka više ne tiska, pa su učenici prisiljeni praviti preslike.

Srednja škola „Nikola Šop“ Jajce i Srednja škola „Vitez“ koriste udžbenik Baština riječi 1,2,3,4 autora Milivoja Solara, Snježane Zrinjan i Višnje Sorčik u nakladi Alfe Mostar 2014. Nastavnici koji rabe ove čitanke imali su pozitivne stavove. Opisali su ih kao čitanke s dobrim smjernicama, kvalitetnim upitima, dobrim zadacima za samostalni rad i načelno su bili njima zadovoljni.

Glede slovnice, odnosno gramatike, nastavnici u svih sedam škola rabe udžbenik Fon Fon 1,2,3,4 autorica Dragice Dujmović-Markusi i Terezije Pavić-Pezer u nakladi Profil internationala, Zagreb, 2006.

U razgovorima o udžbenicima za jezik, nastavnici su bili prilično suzdržani. Nisu izdvajali nedostatke, bili su zadovoljni s naglaskom da uvijek može bolje. Također, naglasili su da oni sami rabe više različitih priručnika, gramatika i udžbenika kako bi se pripremili za nastavu jezika.

Ono što su nastavnici najviše naglasili je nedovoljna briga za izvedbu nastave. Drže da bi uvjeti trebali i mogli biti puno bolji, da bi nadležno ministarstvo pa i

sama država trebala skrbiti više i o nastavi i o učenicima. Kritizirali su politiku udžbenika i čitanki, posebno onih koje više ne izlaze, nego se moraju preslikavati. Rekli su i da je poražavajuća činjenica to što se ovakvo stanje u izvedbi nastave godinama zanemaruje.

RASPRAVA

Postavljene su tri hipoteze:

H1: Na području Srednje Bosne sve gimnazije izvode nastavu po jednom planu i programu.

H2: Učenici uče iz različitih čitanki i udžbenika.

H3: Učenici će imati pozitivne stavove o nastavi hrvatskoga jezika.

U nastavku ćemo vidjeti jesu li hipoteze potvrđene ili odbačene.

H1: Na području Srednje Bosne sve gimnazije izvode nastavu po jednom planu i programu.

Očekivanja u sklopu prve hipoteze bila su da je u Srednjoj Bosni zakonski određeno prema kojem nastavnom planu i programu škole djeluju na razini države. Također, očekivano je bilo kako bi učenici jedne države trebali učiti i nastavnici izvoditi nastavu prema jednom nastavnom planu i programu, misleći pri tome na opće gimnazije koje nastavu izvode na hrvatskom jeziku. Istraživanje je pokazalo kako u Bosni i Hercegovini ne postoji zakon na razini države koji bi definirao nastavni plan i program, te da se svi zakoni donose samo na razini određenoga kantona/županije s iznimkom da katolički školski centri imaju zakonsko pravo na izvedbu nastave prema drugom planu i programu bez obzira na to u kojem se kantonu/županiji nalazili. Drugim riječima, učenici u Travniku i učenici u Žepču ne uče prema istom planu i programu i ne uče jednako gradivo. Hipoteza je odbačena.

H2: Učenici uče iz različitih čitanki i udžbenika.

Očekivanja u sklopu druge hipoteze bila su da gimnazije ne moraju izvoditi nastavu prema istim čitankama i udžbenicima, te se navedena hipoteza provjeravala također odlaskom u sve gimnazije i razgovorom s nastavnicima Hrvatskoga jezika. Istraživanje je pokazalo kako gimnazije izvode nastavu po različitim čitankama i udžbenicima.

H3: Učenici će imati pozitivne stavove o nastavi hrvatskoga jezika.

Očekivanja u sklopu treće hipoteze bila su da će učenici imati pozitivne stavove i mišljenja o nastavi i nastavnom predmetu.

U pitanjima o nastavnom predmetu, učenici su većim dijelom izjavili da im je nastavni predmet zanimljiv te kako nastava Hrvatskoga jezika razvija njihove

govorne vještine, doprinosi njihovom općem obrazovanju i razvoju kritičkoga mišljenja te razumijevanju kulture uopće. Većina učenika je napisala da nastavni predmet Hrvatski jezik mora ostati neizostavan dio nastave u srednjoj školi i kako će im poznavanje hrvatskoga jezika i književnosti biti važno u budućem poslu. Tri upita u kojima su bili indiferentni ili nisu pokazali jasan stav, odnosila su se na povećanje broja sati te u kolikoj mjeri se raduju odlasku na nastavu i koliko ih to veseli.

U pitanjima o nastavnom gradivu i izvedbi stavovi su podijeljeni. Složili su se da im nastavnici objasne što će i kako učiti te da redovito provjeravaju njihovo znanje i da im objašnjavaju gradivo koje trebaju usvojiti. Nemaju potrebu za instrukcijama ili dodatnom nastavom nakon škole i drže da su im sati lektire korisni. No, istaknuli su i neke nedostatke nastave. Složili su se u tome da im je gradivo preopširno, nepovezano i ispunjeno suvišnim podacima. Izrazili su želju da veći broj sati bude posvećen jeziku, vježbanju govora, pisanju eseja, sastava i pripovijesti. Knjige za lektiru drže preopširnima, a indiferentni su prema zanimljivosti gradiva.

U upitima o izvorima učenja i znanja, rekli su kako najčešće uče iz svojih bilježnica, ali da su im čitanke i udžbenici također potrebni za učenje. Sadržaj knjiga vide preopširnim i teškim. Nastavu su okarakterizirali kao monotonu i većim dijelom frontalnu / čelnu, priželjkujući veći broj različitih izvora učenja i znanja kao što su filmovi, prezentacije; založili su se i za samostalnije poslove te timski i individualni pristup. O samom nastavnom predmetu učenici imaju u većini pozitivne stavove i svjesni su važnosti i korisnosti učenja materinskoga hrvatskoga jezika. Negativni stavovi izraženi su u odabiru čitanki te u samoj izvedbi nastavnoga predmeta. S obzirom na to da se istraživanje odnosi na stavove o nastavnom predmetu i na izvedbu nastave, hipoteza je odbačena.

ZAKLJUČAK

Rezultati su pokazali da učenici sudjeluju u izvedbi nastave prema različitim nastavnim planovima i programima, bez obzira na to što se sadržajno većim dijelom podudaraju, kako uče po različitim čitankama i udžbenicima, te da su im i stavovi oko nastave i udžbenika katkad podijeljeni. Usporedbom rezultata istraživanja o stavovima učenika utvrđeno je da nemaju negativne stavove o samom nastavnom predmetu koliko o njegovoj izvedbi. U skladu s time, držimo da su učenici vrlo dobro svjesni važnosti materinskoga hrvatskoga jezika i njegova učenja, ali isto tako su svjesni nekih nedostataka koje im trenutni sustav obrazovanja pruža.

Jezična situacija na određenom području uvijek i neosporno prati društveno i političko stanje. Zbog velikih migracija hrvatskoga stanovništva iz Bosne i

Hercegovine, maloga broj učenika u pojedinim mjestima, smanjena broja škola i stručnoga kadra nameće se upit o tome koliko dugo će zapravo nastava Hrvatskog jezika ostati ustavno i zakonsko pravo svakoga učenika, odnosno roditelja na istraživanom prostoru. Bosna i Hercegovina kao multinacionalna zajednica triju naroda i triju ravnopravnih jezika mora, na svim razinama, čuvati sve nacionalne stečevine.

LITERATURA

1. Bevanda, M. (2002). Nastava na hrvatskome jeziku – temeljno, neupitno i neotuđivo pravo hrvatskog naroda. U: Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas. Mostar: Sveučilište u Mostaru, Pedagoški fakultet, Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest: 99-106.
2. Bežen, A. (2008). Metodika, znanost o poučavanju nastavnog predmeta. Zagreb: Profil.
3. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007). Metode istraživanja u obrazovanju. Prijevod petog izdanja. Zagreb: Naklada Slap.
4. Milas, G. (2009). Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima. Drugo izdanje. Zagreb: Naklada Slap.
5. Ministarstvo kulture i prosvjete. (1994). Nastavni program za gimnazije. Zagreb: Glasnik ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske.
6. Musa, Š. (2002). Povijesni pregled hrvatskog jezika u BiH, njegova sadašnjost i budućnost. U: Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas. Mostar: Sveučilište u Mostaru, Pedagoški fakultet, Institut za hrvatski jezik, književnost i povijest: 39-51.
7. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju. (2003). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 18/03.
8. Povjerenstvo za izradbu nastavnog plana i programa (2010). Nastavni plan i program za gimnaziju. Sarajevo: Sustav katoličkih škola za Europu.
9. Povjerenstvo za nastavne planove i programe i udžbenike. (2013). Nastavni plan i program na hrvatskome jeziku za gimnazije u Bosni i Hercegovini za Kanton Središnja Bosna. Travnik: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa, Travnik
10. Rosandić, D. (1986). Metodika književnog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Školska knjiga.
11. Šipka, M. (2001). Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850 – 2000). Dokumenti. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.
12. Terhart, E. (2001). Metode poučavanja i učenja, Zagreb: Educa.
13. Težak, S. (1996). Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1. Zagreb: Školska knjiga.
14. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. (1994). Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 1/94.
15. Zakon o srednjem školstvu. (2001). Službene novine Županije Središnja Bosna Srednjobosanskog kantona, broj 11.
16. Zakon o srednjoj školi. (2017). Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, broj 9.

ELEKTRONIČKI IZVOR:

1. Tomas, Natalija: Hrvatski jezik i književnost u hrvatskim gimnazijama na prostoru srednje Bosne <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg%3A1068>; preuzeto 15. svibnja 2020.

CROATIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN CROATIAN GYMNASIUMS IN CENTRAL BOSNIA

ABSTRACT

This paper deals with Croatian language and literature in Croatian gymnasiums on the Central Bosnian territory. Since Bosnia and Herzegovina is a multinational and multicultural country, the question that popped out was: "How do Croatian pupils learn the Croatian language in Central Bosnia?" In order to answer that question, the authors went to all Croatian high schools in that territory, checked the curriculums, interviewed the teachers and polled the students about their attitudes to the school subject. The paper is mainly divided into three parts. The first refers to the teaching subject and laws that define education in Bosnia and Herzegovina. The second part refers to the curriculums and their comparison regarding their differences. The third part brings out the results of the research and the discussion about them. The aim of this paper was to explore and describe all terms of learning the Croatian language in Croatian gymnasiums on the territory of Central Bosnia.

Key words: Croatian language, school subject, Central Bosnia, high schools, curriculum.